

MELTEM ULU 1975 yılında İstanbul'da doğdu. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü mezunudur. Kısa bir süre reklam sektöründe çalıştıktan sonra Yeditepe Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nde doktora eğitimini tamamladı. Doktora eğitimi sürecinde Kent University İngiltere'ye ziyaretçi araştırmacı olarak gitti. Tezi, *Değişen İstanbul'un Tanıkları: Düşün ve Aile Fotoğrafları* başlığıyla yayımlandı. Oğlu Arda'nın doğumu ile birlikte yine biyografi, göç gibi antropoloji alanıyla ilişkili çocuk kitapları yazmaya başladı. *Osman Hamdi Bey, Halikarnas Balıkçısı, Ara Güler ile Fotoğrafın Sihirli Dünyasına Yolculuk, İstanbul Sofrası* Pötikare Yayıncılık; *Koca Kabuklu Küçük Salyangoz Dinozor Çocuk Yayınları; İstanbul'un Balıkları, Arda Antik Çağ'da-Sokrates, Platon'un Mağarası, Thales ile Konuşmalar, İskenderiyeli Hypatia* ise Yeni İnsan Yayınevi etiketiyle küçük okuyucuları ile buluştu. Ayrıca *Halikarnas Balıkçısı'nın Yolculuğu* başlıklı kitabı Bağlam Yayınları'ndan yayımlandı. Bodrum'da Bodrum Deniz Müzesi ile sözlü tarih çalışmaları yürüttü. Bundan sonra çocuklar için de yazmaya çalışarak, iyi bir "biyograf" olabileceği uğraşı vermek istiyor.

DÜĞÜN ve AİLE FOTOĞRAFLARI

Değişen İstanbul'un Tanıkları

MELTEM ULU

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 518
İnceleme/Araştırma 340
ISBN: 978-625-6538-12-2

Düğün ve Aile Fotoğrafları / Değişen İstanbul'un Tanıkları
Meltem Ulu

© Bağlam Yayıncılık
© Meltem Ulu

Birinci Basım: Kitap Yayınevi Ltd., Mayıs, 2013
Gözden Geçirilmiş Birinci Basım: Ekim 2024
Kapak: Mehmet Ali Kalacı
Baskı: Umut Kağıtçılık Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksek Sok. No: 11/1 Başakhan Merter/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 44685
Matbaa Sertifika Numarası: 45162

BAĞLAM YAYINCILIK Meşrutiyet Cad. Avrupa Pasajı No. 8/25, Beyoğlu/İstanbul
(0212) 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
I GİRİŞ.....	11
Fotoğraftan “Biz”e Yansıyanlar	14
Fotoğraf Nasıl Doğdu ve Gelişti?.....	15
Osmanlı İmparatorluğu’nda Fotoğrafçılık	20
Kültürel Hafıza.....	22
Geçmişten Gelen: Kültürel Hafıza ve Tarih	23
Kültürel Hafıza “Unutur mu” “Hatırlar mı”?	34
II KÜLTÜREL HAFIZAYA TUTULAN AYNA: “FOTOĞRAF” .	40
Fotoğraf ile Neden ve Nasıl Hatırlarız?	42
Fotoğrafı “Okumak”	47
Gerçeklik mi Yanılsama mı? Fotoğraf Neyi Kaydeder? ..	48
Fotoğraf Neyi Hatırlatır?.....	49
III FOTOĞRAFTA YER ALAN “MUTLU” AİLE NASIL DOĞDU, NASIL GELİŞTİ?	53
Osmanlı’da Tanzimat Öncesi Aile	57
Tanzimat ve II. Meşrutiyet Aile Bireylerine Nasıl Yansıdı? ..	58
Münevver Erkekler ve Asri Kadınlar	60
Aile ve Ritüel	67
Dönemin Düşünce Akımlarından Milliyetçilik ile Aile Arasındaki İlişki	71
IV HATIRAM OLSUN!	77
Ne Varsa Geçmişte Var!	77
Geçmişe Özlem: Fotoğraf ve Nostaljik Hatırlama.....	83
Kültürel Hafıza ve Tarih	88
Fotoğraf ve Ritüel.....	91
Fotoğrafçı Tercihi: Foto Turan mı Foto Sabah mı?	108
Bir Anlatım Biçimi Olarak Fotoğraf.....	112

Penolopeia Tülünü Kaldırmak: Fotoğraf Nasıl Okunur?	118
Fotoğrafa Yapılan Müdahaleler	119
Pozlar	122
Aile Fotoğraflarından Hikâye Fotoğraflarına	129
Fotoğraftan Yansıyan Kültürel Hafıza	131
Fotoğrafta Kullanılan Nesnelere: Arka Plan ve Teknolojinin Etkisi	135
Fotoğraf ve Zaman.....	141
Fotoğraf ve Anlamı	146
Kayıp Zamandan Geriye Kalanlar: Fotoğraf ve Kültürel Hafıza.....	149
Yaratılan İkonlar: Fotoğraf ve Sunuluş Biçimleri	159
SON SÖZ YERİNE.....	168
Yüzyılın Alamet-i Farikası: Fotoğraf ve Büyülü Dünyası.....	172
EKLER.....	175
AİLELER İÇİN HAZIRLANAN GÖRÜŞME REHBER FORMU.....	175
FOTOĞRAFÇILAR İÇİN HAZIRLANAN GÖRÜŞME REHBER FORMU.....	176
BELGESEL YAPIMCILARI/YÖNETMENLERİ İÇİN HAZIRLANAN GÖRÜŞME REHBER FORMU	177
ALBÜMLERDEN FOTOĞRAFLAR.....	178
KAYNAKÇA	196
DİZİN.....	223

ÖNSÖZ

Herhangi bir akademik çalışmada tez yazması gereken bütün araştırmacıların 'hangi konuyu çalışsam' sorusu, araştırmacıyı zorlayan oldukça sancılı bir süreçtir. Doktora sürecimde benzer sıkıntıları yaşarken üst başlık olarak 'kültürel hafıza'nın âdeta 'aklıma düşmesi' bana diğer bütün konu ve araştırma olasılıklarının kapanmasını sağlamıştı. Ardından görsel malzeme ile çalışmayı oldum olası seviyor olmam fotoğrafların da araştırmadaki yerini almasını sağladı. Çalışmanın yürütüldüğü dönem, oldukça yakın bir tarih olmasına rağmen her iki konuda da Türkçe'de yer alan kaynak eksikliği, doktora tez danışman hocalarım Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu ve Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu'nun yönlendirmeleri ve yüreklendirmeleri ile Kent University'ye kavramsal çalışmamı derinleştirebilmek için ziyaretçi araştırmacı olarak gitmemi sağladı. Tezimin kabul edilmesinden hemen sonra 'kültürel hafıza'nın henüz bugünkü kadar güncel olmamasına rağmen daha geniş okuyucu kitlelerine ulaşmasını arzulamam çalışmanın kitaba dönüşmesine yol açtı.

Kitabın ilk bölümünde yer alan metinler, fotoğraf ve kültürel hafızaya kavramsal olarak giriş niteliği taşımanın yanı sıra fotoğraf makinesinin daha doğrusu 'ânı kaydetme hâli'nin oldukça uzun bir geçmişe dayanmasına rağmen neden 19. yüzyılda icat edildiğini yeni kaynakların da katkısıyla anlatıyor. Bunun yanı sıra kültürel hafızanın ne olduğu kadar ne olmadığı da ortak paydaya sahip olduğu tarih disiplini ile ilişkisini odak alarak aynı bölümde kavramsal olarak tartışılıyor. Kişiler veya kültürler, hafızadan bahsettikleri zaman içeriğin hatırlamaktan ibaret olduğunu düşünürler. Oysa

hatırlayabilmek için unutmak da gerekli. Hafızada yer alan hangi içerikleri hatırlayıp hangi içerikleri unutacağımız sorusunu cevaplandırmak yine bu bölümün konu başlıklarından.

Gerek kültürel hafıza gerek fotoğraf, bireyleri veya kültürleri gerçeği yansıttıklarına dair sahip olunan ön kabul ile 'yanıltabilme' ihtimaline sahipler. İkinci bölüm kültürel hafıza ve fotoğraf arasındaki bağı kurup, bu özelliği dikkate alarak birbirleriyle ilişkilerini derinlemesine mercek altına almayı hedefliyor. Geçmiş hatırlamanın farklı yöntemleri var. Geçmiş hatırlama biçimimiz aynı zamanda neyi hatırladığımız ile de ilişkili. Bu noktada fotoğrafın neyi kaydettiği ve neyi hatırlattığı yine ikinci bölümde anlatılıyor.

19. yüzyıl pek çok icadın yapılmasının yanı sıra pek çok düşünce akımının gelişmesine de sahne oldu. Fransız İhtilali ile başlayan, Sanayi Devrimi ile devam eden süreç sanat ve sosyal bilimlerde tarihselcilik, realizm, pozitivizm gibi paradigmanın yanı sıra milliyetçilik, komünizm, liberalizm gibi siyasal ideolojiler de toplumların hayatına girdi. Çalışma özetinde incelenen fotoğrafların ulus devletlerin en küçük birimi olan 'aile fotoğrafları' olması, milliyetçilik ve aile arasındaki ilişkinin bu bölümde yakından mercek altına alınmasını sağladı. Zira imparatorlukların çözüldüğü bu uzun ve uzak yüzyılda aileler yeni formuyla ulus devletlerin kurulmasını sağlayan önemli bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak kültürel hayatın içindeki yerini olanca ağırlığıyla aldı. Kurgulanan ve zaman içinde değişen aile; ailede kadın, erkek ve çocukların rolleri, ilişkileri ise üçüncü bölümün konusunu oluşturuyor.

Dördüncü bölüm araştırmanın saha çalışması sırasında katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucu ortaya çıktı. Bu bölümde yer alan fotoğraflar ise katılımcıların aile albümlerinde yer alan fotoğraflar. Beşinci bölümde sadece fotoğraflar ve ailenin kurulduğu ritüele eşlik eden davetiyeler ile evlilik sözleşmelerini bulacaksınız. Bölümde yer alan her bir fotoğraf zaten içinde barındırdığı

pozlar, arka plan, kullanılan aksesuarlar ile 'dönemin ruhu'nun yansıdığı açık veya kapalı izlerle her baktığımızda ayrı bir okuma sürecine açık 'kültürel hafızanın izleri/yansımaları' olarak var olmaya devam ederken, baktığınız andan itibaren sizin de hafızanızın bir parçası olarak her bir hatırlamada yeniden inşa edilerek yaşayacaklar.

Doktora süreci insanın hayatının en önemli ve zorlu dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Kendi özelimde ise tez sürecinin oğlumun doğduğu zamana denk gelmesi benim açımdan daha zorlayıcı olmasına neden olmuştu. Bu dönemde çevremde desteğini benden esirgemeyen bütün yakınlarıma teşekkür ederim. Fikirleriyle, önerileriyle yolumu açan danışman hocalarım Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu'na ve Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu'na şükran borçluyum. Doktora sürecinin sonrasında da her türlü akademik desteğini hiç esirgmeden, sıkılmadan önüme seren, bu yolda ilerlemem ve üretmem için sürekli beni yüreklendiren hocam Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu'na tekrar teşekkür etmek zorundayım. Yayıncılığın her geçen gün zorlaştığı bu günlerde Yayınevi'nden içeri girer girmez kendimi evimin güvenli ortamında hissettiğim Bağlam Yayınları ve kıymetli ekibine şükranla...

I

GİRİŞ

Icat edildiği tarih oldukça yakın olmasına rağmen, fotoğrafın hayatımızda var olmadığı dakikalar oldukça sınırlı. Görsel imajlar herhangi bir olayı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışırken çoğunlukla bize eşlik ediyor. Fotoğrafın hayatımızın hemen her alanına bu kadar hızlı ve bir daha çıkmayacak şekilde girmesini sağlayan sebep nedir? Bu soruya türlü cevaplar verilebilir. Ancak en temel sebep fotoğrafın dondurduğu zamanda saklı duran anlardır. Ekonomik ve teknolojik imkânların kısıtlılığı ile ilişkili olarak geçmişte belki sadece belirli anları, olayları görüntülemek için kullanılan fotoğraf, artık doğum ânı gibi en mahrem olduğu düşünülen durumları dahi görüntülemek için kullanılıyor. Hatta artık şu günlerde bu fotoğraflar oldukça sıradan, “mutlu aile” tablosunun yansıdığı görüntüler olarak alışveriş merkezlerinde sergileniyor. Kültürel iklimin değişmesiyle ilişkilendirebileceğimiz bu yeni “yaşamda” bizler de artık bu anlarımızın görüntülenip, sergilenmesine ihtiyaç duyar hale geldik. Ancak zaman içerisinde değişen sadece bizler değiliz. Dijital teknolojinin de gelişerek özellikle fotoğraf makinelerinin hayatımızda çok daha kolay ulaşılabilir hale dönüşmesiyle, geçmişte âdeta ayrı bir ritüel gibi stüdyoda çektirilebilen düğün ve aile fotoğrafları artık neredeyse her yerde cep telefonları ile dahi çekilebiliyor. Böylelikle geçmişte sevgilinın kesilip saklanan saç gibi romantik duygularla, belki kolyede veya cüzdanda sadece özel olarak saklanan, taşınan; evlerde ise gösterişli çerçevelerde, albümlerde sergilenen fotoğraflar artık

telefonlarda veya sosyal paylaşım sitelerinde daha çok insan tarafından görülebilecek şekilde yolculuğuna devam ediyor. Bu yolculukta hâlâ çerçeveler ve albümler belki daha “önemli” veya “güçlü” denebilecek şekilde varlar. Ancak albümler artık geçmişten farklı şekilde, fotoğrafçılar tarafından ve onların gözüyle, bir “hikâye” oluşturularak sahiplerine teslim edildikten sonra o günü hatırlamak, hatırlatmak veya çevremizdekilere “kim” olduğumuzu anlatmak üzere evlerimizdeki yerini kültürel hafızamızın önemli parçaları olarak alıyor.

Her şeyin son derece hızlı değiştiği, dönüştüğü ve birçoğumuzun varoluşsal kaygılar taşıdığı günümüzde fotoğraf ânu dondurup, geçmişi saklayıp, yaşatarak kültürel hafızanın oluşmasını sağlar. Kültürel hafıza, geçmişle ilişkisinden dolayı aktif bir anlam üretme süreci olarak bizlerin, bir başka deyişle hem bireylerin hem de bireylerin ait oldukları kültürlerin ihtiyaçlarının, isteklerinin, hedeflerinin belirlenmesine yardımcı olur. Kültürel hafıza bu süreçte hem bireysel hem de kolektif boyutuyla “biz” duygusunun oluşmasında etkilidir. Ancak geçmiş hiçbir zaman olduğu gibi değil, hatırlanmak istediği gibi hayatımızdadır. Geçmiş, hatırlanır veya unutulurken, bugün ile ilişkili olarak sürekli yeniden yapılandırılır. Fotoğraf ise yapmış olduğu kayıtlarla geçmişi hatırlamamızı ve yaşatmamızı sağlar. Buradan yola çıkarak bireylerin ve kültürlerin anılarını nasıl saklayıp hatırladıkları, bireylerin ve kültürlerin hafızalarını gelecek kuşaklara neden ve nasıl aktardıkları ile yaşanan kültürel değişimlerin gündelik hayat içerisinde yaşam pratiklerine ve yaşam pratiklerinin temsil edildiği âna nasıl yansıdığını anlamaya çalışmak temel amacımı oluşturdu. Bu amaçla doktora tezi olarak hazırladığım çalışmamda kültürel hafıza ve fotoğraf ilişkisini, literatürün dışında anlayabilmek için sosyal antropolojinin konunun insan boyutunu dışlamayan yöntemi olan alan araştırmasını 2008 yılının Mart ayı ile 2009 yılının Nisan ayları arasında yürüttüm. Bu sürede İstanbullu, üst, üst orta ve orta sınıf, kadın ve

erkekler, profesyonel fotoğrafçı ve belgesel yapımcısı/yönetmeninden oluşan otuz altı kişi ile derinlemesine görüşme ve katılımcı gözlem yaptım. Bu sınıfları tercih etmemdeki temel sebep Osmanlı Devleti döneminde Batı değerlerine yakın olan ilmiye sınıfı mensubu, Cumhuriyet ilan edildiğinde ise Cumhuriyet değerlerini benimsemiş gruplar olmalarıydı. Fotoğrafçılar ile belgesel yapımcıları/yönetmenlerinin ise fotoğrafta ne gördükleri önemliydi. Konunun disiplinlerarası bir çalışmaya açık olması, antropolojinin araştırılan her alanda insan faktörünü de dahil etme prensibi şanslı olduğum alanlardı. Bu temel prensip bana fotoğrafın insan hayatındaki yerini, varoluşuna katkısını, fotoğrafla kurduğu ilişkiyi, nasıl hatırladığını, unuttuğunu gözlemleme fırsatını verdi. Aynı zamanda Cumhuriyet'in ilanında ve sonrasında benimsenen politikaların, değerlerin bir başka deyişle yaşanan döneme hâkim olan "büyük anlatı"nın, sıradan insanın "küçük anlatı"sını nasıl etkilediğini, değiştirdiğini, dönüştürdüğünü gördüm. Ulusları oluşturan en küçük gruplar ve bireysel ile kamusal alanın buluşma noktası olmalarından dolayı bu görüntüler, fotoğrafın çok katmanlı, soğan kabuğuna benzeyen doğasının da en iyi örnekleri. Böyle bir buluşma noktası olmaları ile araştırmacıya gösterilenlerin yanı sıra gösterilmeyenleri de sunmaları düğün ve aile fotoğraflarını okurken hem yorumbilimden hem de göstergebilimden faydalanmamı sağladı. Bu fotoğraflar hem kamunun büyük anlatısının hem de bireyin küçük anlatısının iç içe geçmiş ve bir ağ gibi örülmüş yansımalarıdır. Bir başka deyişle sadece kendimize ait olduğunu düşündüğümüz, hissettiğimiz ailelerimiz aslında bireysel ve kamusalın buluştuğu, "biz" ortak duygusunun olduğu üçüncü bir alandır. Dolayısıyla oldukça sıradan ve birbirine benzer olduğu düşünülen bu fotoğraflarda hem bireysel hem de kolektif hafızayı bulmanın ve farklı okumalar yapmanın mümkün olması düğün ve aile fotoğraflarını tercih etmemdeki en önemli etkeni oluşturdu.